

YENİ BİR JEOPOLİTİK MÜCADELE ALANI: ARKTİK BÖLGESİ

Mokhmad Akhiyadov

İNSAMER

İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Akhiyadov, Mokhmad. "Yeni Bir Jeopolitik Mücadele Alanı: Arktik Bölgesi", İNSAMER, 12.06.2019.

 Analiz

Bütün dünya Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da devam eden mücadelelere odaklanmışken, dünyanın diğer bölgelerinde yaşanan önemli gelişmeler gözden kaçmaktadır. Bu bölgelerden biri de Arktik bölgesidir. İklim değişikliğinin yol açtığı küresel ısınma sonucu bölgedeki buzulların erimeye başlaması ve bunun neticesinde hem yeni deniz yollarının açılması hem de yeni enerji kaynaklarının bulunmasıyla Arktik bölgesi önemli güçler arasında yeni bir rekabet alanına dönüşmüştür.

Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya kıtalarının birbirine en yakın olduğu Arktik bölgesi, bu üç kıtanın en kuzey kesimleri, Arktik Okyanusu ve Atlantik ile Pasifik okyanuslarının bazı kısımları da dâhil olmak üzere yaklaşık 21 milyon kilometrekarelik bir alanı kapsamaktadır. Arktik Okyanusu'na kıyıdaş olan Rusya, ABD, Kanada, Norveç ve Danimarka, Arktik Beşlisi (veya Arktik ülkeleri) olarak adlandırılmaktadır.

İzlanda, İsveç ve Finlandiya ise Arktik Okyanusu'na doğrudan sınırları olmamalarına rağmen bu statüyü kazanmak için mücadele eden ülkelerdir.

Bölgenin hukuki statüsünü belirleyen uluslararası bir anlaşma hâlihazırda mevcut değildir. Buna bağlı olarak bölgedeki faaliyetler bir dizi ikili anlaşma, Arktik ülkelerinin ulusal mevzuatı ve bölgenin yasal statüsünü etkilemeyen uluslararası anlaşmalar tarafından yönetilmektedir.

Arktik bölgesindeki mücadele, bölge devletlerinin Kuzey Kutup Noktası'na kadar varan bölgeler üzerinde hak iddia etmeye başladıkları 20. yüzyılda başlamıştır. Böylece 1920'lerin ortasında bölge, sektörlere ayrılarak ABD, SSCB, Norveç, Kanada ve Danimarka arasında bölünmüş ve Kuzey Kutup Noktası, ilgili devletler arasındaki sınırı oluşturmuştur.

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Ancak 1982’de Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin (BMDHS) kabul edilmesinden sonra durum değişmiştir. Bu sözleşmeye göre, Arktik devletleri yalnızca kendi münhasır ekonomik bölgelerinde ve kıta sahanlıklarında bulunan maden ve enerji kaynaklarını çıkarma hakkına sahiptir. Söz konusu alanların ötesinde kalan bölgeler ise açık deniz sayılmakta ve üzerinde hiçbir devlet hak iddiasında bulunmamaktadır. Çünkü uluslararası hukuk uyarınca, açık denizde tüm devletlerin serbest dolaşma, balıkçılık ve bilimsel araştırmalar yapma hakkı vardır.

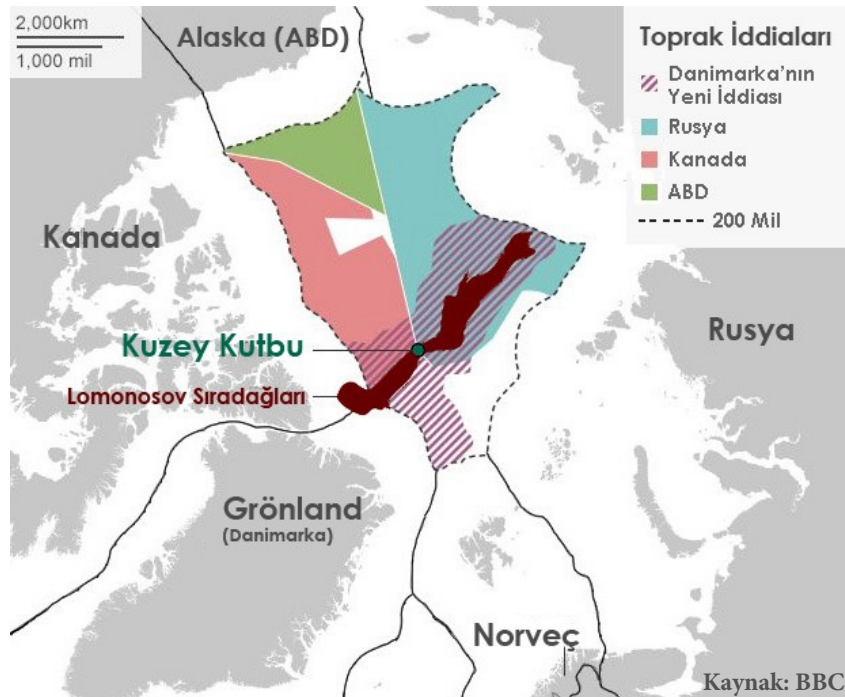
İki kutuplu dünyanın ortadan kalkması ve ideolojik kutuplaşmanın son bulmasıyla birlikte Arktik devletlerinin iş birliğine yönelmesi, bölgede bazı olumlu gelişmelere yol açmıştır. Ancak iş birliği girişimlerine rağmen hâlen bölgede devam eden kıta sahanlığı ile ilgili anlaşmazlıklar, bölgenin geleceğini belirsiz kılmaktadır. Bununla birlikte bölgedeki iş birliğinin önünde engel teşkil eden her türlü anlaşmazlığa rağmen bazı önemli sınır sorunları da çözüme kavuşturulmuştur. 1990’da SSCB ve ABD arasında Bering Denizi’ndeki sınır konusunda bir anlaşma imzalanmış, 2010’da ise Rusya ve Norveç, Barents Denizi’ndeki deniz sınırları üzerinde kırk yıl süren bir anlaşmazlığı çözerek, karşılıklı hak iddia ettikleri bölgeyi eşit bir şekilde paylaşmıştır. Bölgedeki iş birliği ve istikrar açısından olumlu kabul edilebilecek gelişmelerin en önemlisi, 1996’da Ottawa Deklarasyonu ile kurulan ve giderek kurumsallaşan hükümetler arası nitelikteki Arktik Konseyi’dir. Konseyde daimi üyelik statüsüne Arktik ülkeleri olarak anılan ABD, Kanada, Danimarka, Norveç ve Rusya’nın yanı sıra İsveç, Finlandiya ve İzlanda sahiptir. Başka hiçbir ülkeye daimi üyelik statüsü verilmemekle birlikte, konseyde çeşitli devlet ve devlet dışı aktörler de gözlemci üye olarak yer almaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, bölgede bir yandan bu olumlu gelişmeler yaşanırken bir yandan da kıta sahanlığı konusundaki bazı anlaşmazlıklar devam etmektedir.

Kuzey Kutup Bölgesindeki Kıta Sahaneliği Üzerinde Mücadele

Kuzey Kutbu’nda devletler arasında devam eden jeopolitik rekabetin altında yatan nedenlerden biri, enerji kaynaklarına erişim mücadelesidir. Arktik bölgesi, söz konusu mücadele sebebiyle yeni uluslararası gerilimlerin kaynağı hâline dönüşmeye başlamıştır. ABD Jeopolitik Araştırmaları Kurumu’nun verilerine göre, bölgede 47,3 trilyon metreküp doğal gaz, 44 milyar varil sıvı doğal gaz ve 90 milyar varil petrol vardır. Bu da dünya genelinde kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin dörtte birine ve kanıtlanmış petrol rezervlerinin %6’sına denk gelmektedir. Bununla birlikte, bu kaynakların %84’ü okyanus yatağında yer almaktadır. Dolayısıyla kıta sahanlığının sınırlarının nereden geçeceği tartışmaları Arktik devletleri açısından önemli bir meseledir.

BMDHS’nin 76. Maddesi’ne göre, her devlet en az 200 deniz mili mesafeye kadar kıta sahanlığına sahip olabilir. Eğer kıta sahanlığı 200 mil mesafeyi aşıyorsa kıyı devleti doğal uzantı gereği bu sahanlığın sona erdiği yere kadar kıta sahanlığını uzatabilir. Danimarka, ABD, Kanada ve Rusya, kıta sahanlığını genişletmeye çalışan ülkelerdir. Bu devletlerin üzerinde hak

iddia ettiği alanlar ise, zengin petrol ve doğal gaz yataklarının bulunduğu Lomonosov ve Mendeleev sıradağlarının deniz alanlarıdır. Anlaşmazlığın temelinde, sıradağların bu dört ülkeden hangisinin doğal uzantısı olduğu tartışması yatmaktadır.

2015 yılında Rusya, ikinci kez, Kuzey Kutbu'ndaki kıta sahanlığı sınırlarını genişletme talebi ile BM'ye başvuruda bulunmuştur. Rusya'nın ilk başvurusunu, üzerinde hak iddia ettiği bölgenin onun kıta sahanlığının bir devamı olduğuna dair bir kanıtının olmadığı gerekçesiyle reddeden BM, 3 Nisan 2019 tarihindeki ikinci başvurusunda Rusya adına olumlu ön karar vermiştir. Ancak kesin karar 2019'un yaz ayları sonuna doğru verilecektir. Eğer BM bu talebi kabul ederse Rusya'nın Arktik Okyanusu'ndaki kıta sahanlığı 1,2 milyon kilometrekare genişleyecektir.

Kuzey Kutup bölgesi diğer Arktik devletlerinden farklı olarak Rusya için hayati önem taşımaktadır. Arktik Okyanusu kıyılarının yarısından fazlası Rusya'ya aittir. Aynı zamanda bu bölgede bulunan enerji kaynaklarının büyük bir kısmı da Rusya'nın sahip olduğu bölümde yer almaktadır. Bölgede Rusya tarafından çıkarılan enerji kaynaklarından elde edilen gelir, ülke GSYH'nin (gayrisafi yurt içi hasıla) %30'unu oluşturmaktadır.

Arktik bölgesini jeopolitik bir rekabet içine iten diğer bir husus ise, küresel ısınmaya bağlı olarak buzulların erimesiyle Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan bölgedeki deniz yollarının kullanılabilir hâle gelmesidir. Örneğin, günümüzde Batı Avrupa'dan Doğu Asya'ya ulaşmak için kullanılan Süveyş Kanalı üzerinden geçen yol 23.000 kilometreyken, Arktik bölgesinden geçen Kuzey Deniz Yolu yaklaşık 14.000 kilometredir. Bununla birlikte, 2040'a kadar bölgede, Rusya'nın kuzey denizlerinden geçen Kuzey Deniz Yolu'na ilaveten yeni deniz yollarının keşfedilme ihtimali de yüksektir. Bütün bu gelişmelere bağlı olarak, bölge devletleri yeni deniz yolları üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesine girişmiştir.

ABD-Rusya Arasında Bölgeyi Militarize Etme Mücadelesi

ABD ve Rusya'nın bölgedeki askerî varlıklarını arttırdıklarına dair birbirlerine yönelttikleri suçlamalar son yıllarda artmıştır. Bu suçlamaların iki ülkenin en üst düzey yöneticileri tarafından dile getirilmesi ise, meselenin önemini gözler önüne sermektedir. Örneğin, Mayıs 2019'da ABD Sahil Güvenlik Akademisi'nin mezuniyet töreninde konuşan Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton, Kuzey Kutbu'ndaki artan Rus askerî etkisine “meydan okuma” ve Çin'in bölgedeki “yasa dışı” hak iddialarını engelleme çağrısında bulunmuştur. Rusya Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan resmî açıklamaya göre ise, ABD'nin Moskova'ya yönelttiği suçlamalar “boş ve temelsiz”dir.

Washington, uzun süredir ihmal edilen Kuzey Kutup bölgesindeki Amerikan askerî varlığını, ABD Sahil Güvenliği'ne teslim edilecek olan buzkıran sınıfından birkaç yeni gemi ile arttırmayı planlamaktadır. Ancak ABD'nin buzkıran filosunu geliştirip Rus filosu ile rekabet edebilecek hâle gelmesi uzun yıllar alacaktır. Bu bağlamda, ABD'nin inşa etmeyi planladığı altı buzkıran gemisinin suya inmesi, tahminen 2030'da mümkün olacaktır.

ABD buzkıran filosunun sorunlarının uzun bir geçmişi vardır. ABD hükümeti on yıllar boyunca bu sektöre gerekli fonu ayırmadığı için, Amerikan buzkıran filosu geçmişte SSCB filosu ile rekabet edemediği gibi günümüzde de Rusya filosu ile rekabette oldukça zorlanmaktadır. ABD'nin elinde sadece üç adet ağır buzkıran gemisi bulunmaktadır. Bunlardan ikisi hizmete gireli 40 yıl geçmiştir. Öte yandan 2018 Haziran ayında ABD Başkanı Donald Trump, önümüzdeki birkaç yıl içinde ülke envanterine yeni bir buzkıran gemisinin gireceğini duyurmuştur.

Rusya'nın elinde bulunan mevcut buzkıran gemilerinin sayısı ise 40'ı geçmiştir. Bu gemilerin yanı sıra “22220 Projesi” kapsamında inşası devam eden dünyanın en büyük üç adet nükleer buzkıran gemisinin (Arktik, Sibiryaya ve

Ural) de 2020 yılından itibaren hizmete girmesi planlanmaktadır. Rusya ayrıca, söz konusu üç geminin inşasının bitimine paralel olarak iki adet yeni nesil nükleer buzkıran gemisinin inşasını başlatacağını da duyurmuştur.

Görüldüğü üzere, Arktik bölgesindeki enerji kaynakları ve deniz ticaret yolları etrafında devam eden jeopolitik rekabette Rusya avantajlı bir pozisyonudadır ve günümüzde hiçbir ülke Rusya'nın bu bölgedeki lider konumunu elinden alabilecek durumda değildir. Örneğin, ABD'nin üst düzey yöneticilerinin Arktik bölgesinde giriştiği rekabetten dolayı sürekli endişelerini dile getirdiği Çin'in elinde yalnızca bir adet buzkıran gemisi vardır. Dolayısıyla Amerikalı yetkilerin bölgedeki Rus varlığının yarattığı tehlikeden bahsederken, aynı zamanda dillendirdikleri "tehlikeli bir şekilde artan Çin varlığının" ise gerçek bir dayanağı yoktur. Bununla birlikte,

ABD'nin kendi buzkıran filosunu modernize etmesi en az 10-15 yıla yayılacaktır; ancak bu süre sonunda bile Rusya buzkıran filosunun yakaladığı başarıya yaklaşması zordur. Çünkü son yıllarda devletlerin giriştikleri yeni nesil gemileri üretme rekabetinde Rusya açık ara önde ilerlemektedir. Bu durum, söz konusu devletlerin envanterindeki buzkıran gemi sayılarından da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın bu bölgedeki lider pozisyonunun uzun vadede devam etmesine kesin gözüyle bakılmaktadır.

Son olarak; yeni bir rekabet alanına dönüşen Arktik bölgesinde, enerji kaynaklarına erişim ve deniz ticaret yollarının kontrolü etrafında önemli güçler arasında devam eden mücadelenin önümüzdeki dönemlerde gündemimizi daha fazla meşgul edeceği muhakkaktır.

